

EL VUITÈ CENTENARI DEL NAIXEMENT DE JAUME I I LA HISTORIOGRAFIA CATALANA

SEBASTIÀ RIERA VIADER
Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

El vuitè centenari del naixement de Jaume I, esdevingut el 2008, ha passat molt desapercbut en l'àmbit institucional i tampoc ha tingut un gran ressò popular; en canvi, en l'àmbit acadèmic, la commemoració ha tingut més repercussió i ha estat motiu que s'hagin publicat un bon nombre d'obres notables que tot seguit ressenyarem.

El primer esment ha de ser per a Ferran Soldevila, el gran especialista en l'època de Jaume I, figura a la qual va dedicar alguns dels seus millors treballs. Oportunament s'ha reeditat *Jaume I*.¹ Malgrat el mig segle transcorregut, l'obra continua essent útil com a exponent d'una visió clàssica de la figura del conqueridor de València. Dividida en dues parts, la primera és el relat dels grans esdeveniments polítics i militars del període, basat no solament en el *Llibre dels fets*, la crònica del seu regnat, sinó també en la documentació de l'època, que Soldevila ha conegut com ningú. L'autor, però, no es limita a això, i en la segona part ofereix una síntesi del desenvolupament de les institucions catalanes durant el regnat de Jaume I. Soldevila li retreu algunes decisions, al seu parer errònies, com el lliurament de Múrcia al seu gendre, Alfons X de Castella, o la partició dels seus regnes entre els seus dos fills, Pere el Gran i Jaume II de Mallorca, que divideix, i per tant afebleix, la Corona d'Aragó, sense que per això deixi de mostrar en tota l'obra l'admiració que sent pel biografiat. L'edició es completa amb un pròleg de Josep Maria Salrach, que situa adequadament l'obra de Soldevila en el seu context i en fa ressaltar justament els mèrits.

Si la visió de Soldevila és essencialment catalana del Principat, Antoni Furió ens ofereix un punt de vista més global en la seva obra *El rei conqueridor: Jaume I: entre la història i la llegenda*.² Si bé formalment és un llibre de divulgació (gran format, sense bibliografia ni notes, i abundant il·lustració), de fet és una obra prou sug-

1. Ferran SOLDEVILA (2008), *Jaume I*, Barcelona, Base (reedició de la biografia del Conqueridor que Soldevila va publicar el 1955, amb el títol *Jaume I: Pere el Gran* i, en segona edició, el 1961, amb l'editorial Vicens Vives dins la col·lecció «Biografies Catalanes», dirigida per Jaume Vicens Vives (en la nova edició s'ha tret la part corresponent a la biografia de Pere el Gran i, en conseqüència, se n'ha modificat el títol)).

2. Antoni FURIÓ (2007), *El rei conqueridor: Jaume I: entre la història i la llegenda*, Alzira, Bromera.

gestiva com per tenir-la en compte com una de les aportacions més interessants a la commemoració. Si per a Soldevila Jaume I era un rei-cavaller cristià, per a Furió és sobretot un gran senyor feudal que té com a principal fita l'engrandiment dels seus regnes a través de la guerra. La visió de Jaume I que dona Furió és més matisada, no tan admirativa: es destaca la violència de les conquestes de Mallorca i València o l'obsessió del monarca per les dones, obsessió que era compatible amb una profunda religiositat segons els paràmetres de l'època.

L'autor destaca com la política de Jaume I es va veure condicionada per dos fets militars immediatament anteriors al seu regnat: Las Navas de Tolosa (1212) i la derrota de Muret (1213). Una i altra van suposar l'enfortiment de Castella i França, entre les quals van quedar encaixats els regnes de Jaume I. Si no es volia entrar en conflicte amb aquestes dues potències, a la Corona d'Aragó només li quedava, un cop completada la conquesta del País Valencià, l'expansió mediterrània. Furió defensa el pragmatisme de Jaume I i justifica algunes de les decisions polítiques més controvertides: el Tractat de Corbeil, el Tractat d'Almirra i el retorn a Castella del regne de Múrcia un cop conquerit. Jaume I es va adonar perfectament de l'autèntica força dels seus reialmes i va evitar qualsevol conflicte que hauria pogut ser fatal per al seu futur.

Com indica el títol de l'obra, Furió exposa també el paper que ha tingut el mite de Jaume I en els diversos països on va regnar, i en destaca les diferents visions. Per mallorquins i valencians, és el rei fundador dels respectius regnes, la figura més destacada de la seva història. Els historiadors catalans, en canvi, li han retret la renúncia a Occitània i a Múrcia —mesures que, com ja hem vist, Furió justifica basant-se en el pragmatisme i el bon saber fer polític del monarca—, mentre que els aragonesos li retreuen que, en haver fundat el regne de València, va posar fi a l'expansió territorial aragonesa i els va tancar la sortida al mar. Visió, per tant, més matisada, segons els territoris.

Jaume I també ha esdevingut un mite, i com tot mite històric, la seva obra ha estat vista i interpretada de manera diferent segons els interessos de cada època. Referint-nos només al segle xx, si en els anys de la Segona República era un prototip de polític liberal i demòcrata, en els anys quaranta era sobretot el rei cristià i guerrer que havia expulsat de València els moros infidels, i actualment és una figura reivindicada pels que malden per la reconstrucció nacional dels Països Catalans, que el reconeixen com un dels seus nexes d'unió. Com bé diu Antoni Furió, «el Jaume I que coneixem deu tant a la història com al mite, a l'amalgama i la sedimentació de les successives representacions».

Stefano Maria Cingolani, bon coneixedor de la literatura catalana dels segles xiv i xv, en els darrers anys s'ha especialitzat en l'estudi de la historiografia catalana medieval. Un fruit recent de la seva labor és *La memòria dels reis: Les quatre grans cròniques*,³

3. Stefano Maria CINGOLANI (2007), *La memòria dels reis: Les quatre grans cròniques*, Barcelona, Base.

en què s'estudien els textos historiogràfics catalans des dels escrits annalístics fins a les anomenades tradicionalment *quatre grans cròniques*, de Jaume I, Desclot, Muntaner i Pere III. En aquest llibre, després d'un preludi dedicat a estudiar breument els textos que van des dels *Annals de Cuixà* fins a les *Gesta comitum Barcinonensium*, l'autor s'endinsa en l'anàlisi del *Llibre dels fets* de Jaume I. Les tesis exposades suposen un interessant replantejament de les visions més clàssiques sobre aquest text (des de Nicolau d'Olwer i Montoliu a Soldevila i Coll i Alentorn). Cingolani defensa la importància de la intervenció personal del rei en l'elaboració de la crònica, que devia dictar de viva veu a algun escrivà. En el context de la historiografia catalana medieval, el *Llibre dels fets* va suposar un canvi radical en diversos sentits: és una narració àmplia i detallada, que contrasta amb la brevetat dels textos anteriors; té un marcat caràcter autobiogràfic, amb un alt nivell de subjectivitat, i està escrit en català, una llengua més entenedora que el llatí habitual anterior. Cingolani coincideix amb J. M. Pujol que el llibre es va redactar en un únic període, cap al 1270, al final de la vida de Jaume, després del fracassat intent de croada. Com tota autobiografia, el *Llibre dels fets* té molt de justificació dels fracassos —alguns dels quals ni tan sols hi són esmentats— i de reivindicació dels èxits. Jaume I es veu a si mateix sobretot com un cavaller cristià, i això explica que en el llibre siguin molt més rics i detallats els episodis bèl·lics que el relat dels esdeveniments amb més caràcter polític o fins i tot l'activitat legislativa. Conscient que dictava per a la posteritat, Jaume I va elaborar la seva crònica amb la voluntat d'oferir una visió molt favorable d'ell mateix i del seu regnat: es presenta com un heroi, protegit per la Providència, que és alhora un gran conqueridor i un nou fundador del reialme, sumit en el caos per l'anarquia nobiliària dels primers anys del seu regnat. Finalment, a diferència del que s'havia dit fins ara, Cingolani afirma que el *Llibre dels fets* va ser conegut i utilitzat de seguida —com ho demostra el fet que fos una de les fonts tant del *Llibre dels reis* com de la crònica de Desclot—, almenys a la Cancelleria i a la ciutat de Barcelona. En conjunt, aquesta obra de Cingolani ofereix una nova i documentada visió del *Llibre dels fets*, que a partir d'ara serà de consulta imprescindible per a tots aquells que vulguin conèixer el com i el perquè de l'elaboració de la primera de les grans cròniques catalanes.

Stefano Maria Cingolani també ha publicat *Jaume I: Història i mite d'un rei*,⁴ una biografia basada en el bon coneixement que té l'autor de la crònica de Jaume I; aquesta, així com altres textos de crònica catalans, castellans i francesos, ha estat emprada com a base principal per a la reconstrucció del regnat de Jaume I i de la seva personalitat. En certa manera, aquesta biografia es pot considerar una ampliació de la part dedicada per Cingolani al *Llibre dels fets* en l'obra *La memòria dels reis: Les quatre grans cròniques*. Cingolani no pretén detallar minuciosament els episodis de la vida de Jaume I i de la seva obra de govern (aspectes socials, econòmics i jurídics), sinó aprofundir sobretot en allò que l'autor considera que ha estat poc o mal tractat, com la ideologia i el pensament històric de Jaume I. El *Llibre dels fets* és

4. Stefano Maria CINGOLANI (2007), *Jaume I: Història i mite d'un rei*, Barcelona, Edicions 62.

l'eix de la narració, tant en allò que s'hi explica —i com s'explica—, com en allò que hi és absent —i per què hi és absent. Els capítols més brillants són aquells en què el relat s'hi ceneix més. Cingolani demostra que la memòria de Jaume I és molt selectiva. La crònica no és un acte de record espontani, ans al contrari, tota la narració és reinterpretada i dirigida d'acord amb la imatge que Jaume I té de si mateix al final de la seva vida i que vol deixar per a la posteritat. Es tracta de demostrar amb fets que és un escollit de Déu. El Conqueridor es presenta a si mateix com el rei just que re-funda la seva monarquia —vist des d'una perspectiva aristocràtica del poder i de l'honor— i com el monarca que dedica tota la seva vida a la victoriosa lluita contra els infidels. Segons l'autor italià, allò que mou Jaume I a l'hora de realitzar les seves conquestes no són motivacions econòmiques o geoestratègiques, sinó el sentit de l'honor, personal i familiar. En canvi, altres aspectes del regnat o de la vida privada del monarca hi apareixen poc, fins i tot esdeveniments importants com els matrimonis o el naixement dels hereus no formen part d'allò que per a ell és interessant de la seva vida pública. Cingolani remarca que Jaume no va estar mancat de realisme: va ser un cabdill militar, però no es va enfrontar mai a regnes poderosos; va evitar curiosament lluitar contra França per Occitània o contra Castella per Múrcia. L'episodi de la conquesta i posterior lliurament d'aquest regne a Castella és significatiu, per a Cingolani, de quin era el propòsit de Jaume I. Tot l'episodi és presentat com una gesta que destaca el poder de Jaume I, que, alhora que socorre un regne tan poderós com Castella, defensa la seva filla Violant —casada amb Alfons el Savi— i els drets dels seus néts. El Conqueridor es presenta com un gran patriarca ibèric, protector de Castella en el seu desig inesgotable de glòria i prestigi. L'ansia de renom és també el mòbil que el motiva a organitzar la croada de 1269, una empresa que estava abocada al fracàs, o a insistir en la idea de croada en el Concili de Lió de 1274. En definitiva, aquesta nova biografia és remarcable per la seva intenció d'establir quina ha de ser la interpretació i la utilització historiogràfica que es pot fer del *Llibre dels fets*, així com per l'intent de penetrar en el pensament de Jaume I al final de la seva vida i en el concepte que tenia de si mateix i dels avantpassats, encara que no tots els historiadors hagin d'estar necessàriament d'acord amb les interpretacions de Cingolani.

Ernest Belenguier és l'autor de *Jaume I i el seu regnat*,⁵ la biografia més interessant publicada en ocasió del centenari. L'autor, valencià de naixement i de formació però establert des de fa temps a Catalunya, ofereix una visió equilibrada de l'obra de Jaume I en els diversos territoris que va governar, i supera la visió més localista d'altres autors. L'obra és una síntesi àmplia, basada en un bon coneixement tant de les cròniques medievals com de la bibliografia, tant la clàssica com la més recent, i és l'única biografia que pretén tractar tots els temes importants. Jaume I és, certa-

5. ERNEST BELENGUER (2007), *Jaume I i el seu regnat*, Lleida, Pagès.

ment, el Conqueridor i l'autor del *Llibre dels fets*, però també és un polític hàbil i realista que sap mesurar les forces amb els adversaris més adients i sap defugir els més poderosos, és el sobirà que enforteix internament la monarquia i que limita les ambicions de la noblesa feudal, és el legislador que promulgarà lleis que duraran segles, és l'impulsor del comerç o el fundador dels municipis de les grans ciutats que li serviran per establir fecundes aliances amb la burgesia urbana. Un bon exemple dels mèrits de l'obra són les pàgines dedicades al tema del caràcter dual de la societat valenciana després de la conquesta jaumina, en què exposa els pros i els contres de les diverses teories sobre la qüestió (Burns, Guichard, Torró) per arribar a una intel·ligent síntesi: la societat valenciana dual (econòmica, religiosa, cultural) va sobreviure més de tres segles perquè les aljames mudèjars eren beneficioses tant per a la monarquia —que n'obtenia quantioses rendes fiscals— com per als grans senyors feudals —que s'aprofitaven de la força de treball servil dels musulmans parcers. Així mateix, Belenguer és l'únic dels biògrafs que dedica atenció a la relació de Jaume I amb els jueus, en la qual desfa alguns tòpics (jueus únicament urbans, controladors de les finances de la Corona) i aclareix el tipus de col·laboració que van tenir amb Jaume I i amb Pere el Gran, alhora que en fixa la cronologia. En la tan debatuda qüestió de les particions de l'herència, Belenguer opina que va ser fonamentalment errònia, tant pels problemes que va provocar en vida del Conqueridor com pel fet que va afeblir la Corona d'Aragó en un període en què s'enfortien dos poders veïns rivals (França i Castella). Per contra, el Tractat de Corbeil i la cessió de Múrcia a Castella no van ser mostres de feblesa o errors polítics, sinó tot el contrari. Jaume I, polític realista, va tancar l'expansió occitana perquè era una causa perduda que només podia comportar problemes amb França i amb la Santa Seu. Quant a Múrcia, voler conservar-la hauria provocat una greu crisi política amb Castella, potser fins i tot una guerra, enfrontament en el qual el Conqueridor no tenia la certesa de vèncer. En definitiva, el Jaume I de Belenguer és el més ric en matisos, el més complex, probablement el més real de tots els que s'han escrit darrerament.

Antoni Riera i Melis, vicepresident de l'Institut d'Estudis Catalans, va ser l'encarregat de pronunciar, al monestir de Poblet, el discurs que el 30 de març de 2008 va servir per inaugurar oficialment els actes commemoratius del vuit-centè aniversari del naixement de Jaume I. El discurs s'ha publicat amb el títol *Jaume I i la seva època: Anàlisi breu d'un important llegat polític i cultural*.⁶ Aquest treball, malgrat la brevetat, ens dóna les principals claus per interpretar el regnat del rei Conqueridor. L'autor dedica especial atenció als aspectes militars i polítics del regnat. Per l'historiador mallorquí, l'obra de Jaume I va estar marcada per fets que van esdevenir-se immediatament abans de la seva arribada al tron: la victòria cristiana de Las Navas de Tolosa (1212) i la derrota de Muret (1213); la primera afavorirà l'expansió cap a

6. Antoni RIERA MELIS (2008), *Jaume I i la seva època: Anàlisi breu d'un important llegat polític i cultural*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

les terres d'al-Àndalus, mentre que la segona tancarà la porta a l'expansió cap a Occitània. És en aquest context que cal entendre tant les conquestes de Mallorca i del regne de València com el Tractat de Corbeil. Per Riera i Melis, Jaume I va donar mostres d'un gran realisme polític en renunciar a l'expansió occitana, car si l'hagués volgut mantenir, s'hauria hagut d'enfrontar tant a França —aleshores la monarquia més poderosa de l'Europa occidental— com a la Santa Seu; en canvi, l'expansió ibèrica i mediterrània oferia guanys considerables amb uns costos militars, polítics i ideològics molt menors. El Tractat de Corbeil, per tant, no va ser tant un fracàs diplomàtic —com s'ha dit tantes vegades—, com el resultat d'una acurada anàlisi de la situació política del moment. Quant a la no-incorporació del regne de Múrcia després de la conquesta de 1266, per Riera i Melis també va ser una mostra de realisme: Jaume I no havia pogut repoblar suficientment amb població cristiana el regne de València, i la incorporació de més territoris amb població musulmana de difícil assimilació, juntament amb la possibilitat d'un conflicte amb Castella, feien poc atractiva l'annexió. En canvi, l'autor no dubta a qualificar de gran error la partició dels regnes entre els dos fills, fruit d'una concepció patrimonial de la monarquia que ja era anacrònica. La divisió va afeblir la capacitat militar i política dels dos conjunts polítics resultants (la Corona d'Aragó i el regne de Mallorca) i va ser la causa de futurs enfrontaments entre ambdós, en un període en què tant França com Castella s'anaven enfortint. Un altra actuació política controvertida de Jaume I va ser l'organització descentralitzada que va donar als seus reialmes: si, d'una banda, aquest sistema no va impedir que s'establissin sòlids vincles humans, econòmics i culturals entre els diversos territoris, d'altra banda, va obstaculitzar la concentració de poder en mans de la monarquia, un procés que també es desenvoluparia més intensament en els regnes veïns.

La Fundació Germà Colón Domènech, vinculada a la Universitat Jaume I de Castelló de la Plana, ha promogut i editat, com un acte més de la commemoració del vuitè centenari del naixement del rei Jaume, un volum d'estudis que, sota la cura de Germà Colón i de Tomàs Martínez Romero, porta per títol *El rei Jaume I: Fets, actes i paraules*.⁷ El volum està organitzat en quatre parts. La primera («La Corona d'Aragó a l'època de Jaume I») s'obre amb l'aportació de Josep Torró sobre la formació del regne de València. Pau Cateura Bennàsser és l'autor d'un article sobre la conquesta de Mallorca, i dedica especial atenció al repartiment, a l'organització política i administrativa i a la colonització del regne per tal d'assegurar la successió pacífica del seu fill, l'infant Jaume. Juan. F. Utrilla Utrilla col·labora amb un treball sobre els canvis polítics i institucionals esdevinguts en el regne d'Aragó, alguns de singular importància, com la recopilació del dret foral o la consolidació d'institucions privatives del regne. Carles Rabassa Vaquer estudia el significat del regnat de Jaume I en la història

7. Germà COLÓN i TOMÀS MARTÍNEZ ROMERO (CUR.) (2008), *El rei Jaume I: Fets, actes i paraules*, Castelló de la Plana, Barcelona, Fundació Germà Colón, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

valenciana en un escenari local com és el cas de Castelló de la Plana, vila que va ser refundada de nova planta, trencant amb les estructures andalusines anteriors, fet que justifica el caràcter fundacional de la figura de Jaume I. Finalment, Josep Perarnau Espelt exposa una síntesi de les contribucions que diversos autors han fet sobre diferents aspectes del regnat de Jaume I (batalla de Muret, divisió dels regnes, conquestes de Mallorca i València) en els articles publicats a *Arxiu de Textos Catalans Antics*, revista que dirigeix des de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans i que es troba en línia.

La segona part («Contexts i panorames») s'inicia amb el treball d'Agustín Rubio Vela sobre el paper de la figura de Jaume I en l'imaginari valencià dels segles XIV i XV, i com el mite del Conqueridor va ser emprat pel govern municipal i pel patriciat de la ciutat de València en profit propi. Miguel Ángel Pérez Priego estudia el paper de Jaume I en la literatura castellana medieval, i com protagonitza narracions d'episodis de la seva vida, alguns fets reals i altres esdeveniments fantàstics fruit de la imaginació popular. Rafael Alemany Ferrer compara la literatura catalana i castellana al segle XIII, amb especial èmfasi en l'obra d'Alfons X el Savi i Ramon Llull. Aquest escriptor i filòsof també és objecte de l'atenció de Joan Santanach, que centra la seva aportació en l'estudi de l'obra apologètica *Llibre del gentil e dels tres savis*, en el qual un jueu, un cristià i un musulmà exposen davant d'un gentil les respectives creences, basant-se en l'Art lul·liana. Xosé Aviñoa exposa quin va ser l'esplendor de la música catalana en el segle XIII. I, en darrer lloc, Vicent Garcia Edo mostra la influència que els juristes de la cancelleria reial de Jaume I van tenir en la conformació del dret general a Aragó, Mallorca i València, així com en el dret municipal.

La tercera part («El Llibre dels fets i la historiografia medieval») és una de les més valuoses del volum. Josep Maria Pujol estudia l'estructura del *Llibre dels fets* i afirma que el text s'organitza en catorze seccions que es remunten a l'esborrany de treball deixat pel rei a la seva mort. Stefano Maria Cingolani estudia la influència del *Llibre dels fets* en la *Crònica* de Bernat Desclot, i com aquest autor modifica la visió que Jaume I dóna de si mateix i del seu regnat en la seva obra autobiogràfica. Germà Colón compara, des del punt de vista lingüístic, les edicions del *Llibre dels fets* de 1515 i 1557 per tal de veure com era tractada la llengua antiga en el segle XVI. Llúcia Martín Pascual fa una síntesi de la tradició textual del *Llibre dels fets* a partir de la informació que Àngel Aguiló proporciona en el pròleg (1905) que obre la primera edició moderna d'aquest text, preparada pel seu pare, Marià Aguiló, el 1873. Tomàs Martínez Romero estudia la cronologia dels primers capítols del *Llibre* i demostra que indiquen quina serà la selecció dels fets històrics narrats posteriorment.

La quarta part («La llengua del segle XIII») comença amb un article de Jordi Bruguera en què, basant-se en la sintaxi del text, defensa el caràcter essencialment oral del *Llibre dels fets*. Lluís Gimeno Betí estudia la llengua catalana del segle XIII, basant-se en textos tant literaris com no literaris, i en destaca diversos processos fonològics.

lògics que culminen en aquesta centúria. Jaume Corbera Pou s'interessa per la situació lingüística de Mallorca després de la conquesta jaumina, i afirma que la llengua de les Balears al segle XIII tenia unes característiques similars al català oriental contemporani, amb alguns vestigis àrabs i berbers en la toponímia. Finalment, Joan Martí Castell destaca la importància de Ramon Llull com a ordenador de la llengua catalana per tal que pugui ser útil com a llengua d'alta cultura. El conjunt de treballs que conformen aquest volum serà a partir d'ara una obra de referència de consulta obligada per estudiar els diversos aspectes del regnat de Jaume I, especialment els relacionats amb la historiografia, la literatura i la lingüística.

Maria Carme Roca, en *Les dones de Jaume I*,⁸ ens ofereix una obra que s'insereix en el corrent de la història de gènere. El llibre s'inicia amb un capítol introductor i en què s'exposa el paper social marginal que tenien les dones en l'Europa del segle XIII. El fil conductor de l'obra és una biografia de Jaume I, destacant-ne el paper que hi van tenir les dones, tant les esposes (Elionor de Castella, Violant d'Hongria, Teresa Gil de Vidaure) com les principals amants (Aurembiaix d'Urgell, Blanca d'Antilló, Berenguera Ferrandis, Guillema de Cabrera, Berenguera Alfonso i Sibil·la de Saga). L'autora pretén donar veu a aquestes dones que han estat sovint silenciades; en el mateix *Llibre dels fets* els esments a les companyes de Jaume I són escassos. Roca destaca el fet que el paper de les dones de Jaume I va ser important, no solament en l'esfera íntima de la vida privada («El rei no sabia viure sense amor», com va escriure Antoni de Bofarull), sinó també en l'esfera pública: ja fos per la conveniència d'una aliança amb Castella en el cas d'Elionor, per la possible incorporació del comtat d'Urgell en el cas d'Aurembiaix, o per fer un matrimoni de prestigi amb Violant d'Hongria. A més, les dones eren mares, i els nombrosos fills que va tenir Jaume I van influir molt a l'hora de prendre una de les decisions més importants i alhora més controvertides de Jaume I (la divisió dels seus regnes en diverses parts per dotar d'un tron alguns dels seus fills), que devia estar directament relacionada amb el desig de la reina Violant que els seus fills barons rebessin una bona herència. La mort prematura dels infants Alfons i Ferran va simplificar la qüestió, i finalment el repartiment només es va fer en dues parts. En el cas de les filles, com era habitual en aquella època, van ser útils instruments de la política d'aliances paterna: per exemple, a Violant la van casar amb Alfons X de Castella, i a Elisabet, amb Felip III de França. Finalment, un altre fill, Ferran Sanxis de Castre, nascut de la relació del rei amb Blanca d'Antilló, va esdevenir el cap d'un dels bàndols nobiliaris alçats contra Jaume I, rival de l'infant Pere, i potser aspirant a la successió del seu pare. En definitiva, el llibre de Maria Carme Roca ofereix una perspectiva diferent del regnat de Jaume I, complementària d'altres visions més àmplies; llegint-lo, hom s'adona del fet que per al Conqueridor les dones van ser una necessitat i alhora un instrument de la seva política.

8. Maria Carme Roca (2008), *Les dones de Jaume I*, Barcelona, L'Esfera dels Llibres.

El 1971, any de la mort de Ferran Soldevila, l'editorial Selecta de Barcelona va publicar la seva edició de *Les quatre grans cròniques*, obra exhaurida fa temps i que sens dubte mereixia una reedició. Els més de trenta anys transcorreguts des de la seva aparició, però, en feien aconsellable una revisió. Aquest és el propòsit que es va fixar la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans el 2002. El primer fruit d'aquesta tasca ha estat el volum dedicat al *Llibre dels fets del rei En Jaume*,⁹ amb la revisió filològica de Jordi Bruguera, editor de la *Crònica* de Jaume I.¹⁰ Bruguera ha pres com a base del text el manuscrit anomenat de Poblet, de la Biblioteca Universitària de Barcelona, i ha substituït la majoria de les notes lingüístiques de Soldevila per un nombre reduït de notes textuais amb la intenció de facilitar la comprensió del text bàsic; amb la mateixa finalitat, Bruguera ha afegit entre claudàtors els títols d'alguns capítols. S'han publicat també el pròleg i la introducció de Soldevila, i s'han conservat la majoria de les seves notes històriques, actualitzades i completades —amb addicions signades— quan ha calgut per Maria Teresa Ferrer Malloll, presidenta de la Secció Històrico-Arqueològica, que ha realitzat aquesta tasca amb la seva competència habitual. Quant a l'índex de noms i topònims, caldrà esperar que se'n publiqui el darrer volum (el dedicat a la *Crònica* de Pere III) per disposar dels índexs de les quatre cròniques. El resultat és una versió del *Llibre dels fets* que millora i alhora dóna nova vida a l'edició de Soldevila; és d'esperar que aquesta obra, malgrat el reduït tiratge (només 450 exemplars), tingui la bona acollida que es mereix entre els estudiosos de la història i la literatura catalanes.

Agnès Vinas i Robert Vinas ja havien publicat en francès un estudi sobre la conquesta de Mallorca l'any 2004. Ara han anat més enllà i ens han ofert *Le Livre des Faits de Jaume le Conquérant*,¹¹ primera traducció íntegra al francès de la crònica. L'obra té per finalitat fer conèixer la figura de Jaume I a un públic d'Occitània que la ignora completament. Des de Charles Tourtoulon el 1863, cap autor francès s'havia interessat per la figura d'aquest monarca. Com molt bé indiquen els autors, «le Conquérant est aujourd'hui un souverain ignoré dans un Midi français auquel il appartient pourtant, par sa naissance autant que par l'action qu'il y a menée». És per esmenar aquesta situació que els autors han preparat aquesta edició. El resultat és més que una traducció, és tota una introducció a la seva vida i a la seva època. El text de la crònica va acompanyat d'un gran nombre d'elements auxiliars (notes explicatives dels diversos personatges i conceptes que apareixen a l'obra, mapes, arbres genealògics, glossari, cronologia), tot amb la finalitat de fer comprensible a un públic francès, que generalment ho ignora tot de la història catalana, aquesta obra fonamental de la nostra cultura. El resultat és excel·lent, i cons-

9. Ferran SOLDEVILA (2007), *Llibre dels fets del rei En Jaume*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

10. Jordi BRUGUERA (ed.) (1991), *Crònica*, Barcelona, Barcino, col·l. «Els Nostres Clàssics».

11. Agnès VINAS i Robert VINAS (ed.) (2007), *Le Livre des Faits de Jaume le Conquérant*, Perpinyà, Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales.

titueix una magnífica carta de presentació de la figura de Jaume I en l'àmbit de la historiografia francesa.

L'editorial Moll, amb molt bon criteri, ha decidit fer accessible aquesta obra al públic catalanoparlant publicant-ne la traducció catalana,¹² però no amb el text original de la crònica, sinó amb una versió en català modern a cura de Josep Maria Pujol, un bon coneixedor de l'obra, que ja n'havia publicat una tria dels capítols més destacats en un català més entenedor per al lector mitjà amb la finalitat de fer conèixer el *Llibre dels fets* a un públic al més ampli possible. Aquesta vegada, a part de la versió moderna completa, l'edició inclou tot el material auxiliar (mapes, notes explicatives, etc.) de l'edició francesa, i aconsegueix completament el seu propòsit: acostar una de les obres fonamentals de la nostra historiografia i literatura al lector comú modern. Esperem que l'obra tingui la bona difusió que és mereix.

Per participar en la commemoració de l'efemèride jaumina, l'Arxiu de la Corona d'Aragó, amb el Ministeri de Cultura, ha organitzat, a la seva seu del Palau del Lloctinent, una exposició documental dedicada a la figura del Conqueridor. L'exposició s'ha acompanyat d'un interessant catàleg,¹³ en versió trilingüe (català, castellà, anglès), obra del personal facultatiu del centre. Dels milers de documents del regnat de Jaume I que es conserven a l'Arxiu, se n'ha fet una selecció de cent set, que s'exposen agrupats en setze àmbits sobre un aspecte concret de la seva vida o la seva obra; cada àmbit s'obre amb un breu text introductori i inclou un nombre variable de documents (entre quatre i nou). Entre els documents exposats, en destaquen alguns de gran transcendència històrica, com els tractats d'Almirra i de Corbeil —aquest en un trasllat de 1301—, diversos testaments del monarca, contractes matrimonials dels fills i documents relatius a les conquestes de Mallorca i València. Per donar més utilitat al catàleg, s'hi inclou la transcripció del text original i la traducció castellana de trenta-dos d'aquests documents. En conjunt, l'exposició i el catàleg són una valuosa aportació a la commemoració del centenari, tant pel seu aspecte divulgatiu com per la utilitat per a l'investigador.

El centenari també ha comportat la publicació d'eines auxiliars per a la investigació. Amb motiu d'una exposició sobre el tema celebrada a la Universitat de Barcelona, s'ha editat la *Bibliografia sobre Jaume I de la Biblioteca de Filosofia, Geografia i Història*,¹⁴ amb una semblança introductòria sobre el Conqueridor a cura de Prim Bertran. D'altra banda, en ocasió de la celebració del congrés internacional «El poder reial. Les institucions. La política internacional», organitzat per la Secció Histò-

12. Agnès VINAS i Robert VINAS (ed.) (2008), *El Llibre dels fets de Jaume el Conqueridor*, versió en català modern de Josep Maria Pujol, Palma de Mallorca, Moll.

13. ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ (2008), *Exposició documental commemorativa del VIII centenari del naixement del rei Jaume I d'Aragó: 1208-1276*, Madrid, Ministerio de Cultura.

14. BIBLIOTECA DE FILOSOFIA, GEOGRAFIA I HISTÒRIA (2008), *Bibliografia sobre Jaume I de la Biblioteca de Filosofia, Geografia i Història*, Barcelona, Universitat de Barcelona.

rico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Barcelona i l'Institut Europeu de la Mediterrània (Barcelona, 31 de març-4 d'abril de 2008), s'han publicat com a material del congrés un conjunt de mapes amb els itineraris de Jaume I entre 1211 i 1276, i una completíssima «Bibliografia del regnat de Jaume I» (p. 58-156), a cura de Maria Teresa Ferrer Mallol, estructurada per temes, i que és una eina auxiliar molt útil per a tots els estudiosos interessats en la figura de Jaume I.

I, ja per acabar, les diverses aportacions científiques fetes amb motiu del vuitè centenari del naixement de Jaume I —en l'espera que es publiquin les actes dels nombrosos congressos organitzats amb motiu de la commemoració— permeten arribar a certes conclusions: es confirma la teoria que Jaume I és l'autor essencial del *Llibre dels fets*, tant si aquest va ser escrit en dues tongades (1244 i 1274) com en una de sola (1270), i es remarca el caràcter autobiogràfic i, per tant, subjectiu, de la crònica que, malgrat aquesta subjectivitat, continua essent una font fonamental per conèixer el monarca i el seu regnat. D'altra banda, Jaume I continua essent essencialment «el Conqueridor», el gran cabdill militar que va saber engrandir els seus regnes com no ho havia fet mai cap altre dels seus avantpassats. Però també es reivindica el seu talent polític, fonamentat en un sa realisme, que el va portar a defugir enfrontaments en els quals tenia molt poc a guanyar i molt a perdre: el Tractat de Corbeil i la cessió de Múrcia en serien dos bons exemples. En canvi, la gran obra de Jaume I com a constructor de la pau, com a legislador, com a impulsor del comerç, com a fundador d'institucions importantíssimes com els municipis queda en molts casos en un segon pla, almenys en les obres adreçades al gran públic.

